

Considered in the article ways of creating informational culture of the future teachers of physics by means of information and communication environment based on a ternary system of networked information and communication systems.

Key words: a teacher of physics, information culture, information and educational environment.

Отримано: 19.07.2012

УДК 373.6 (043.3)

О. П. Панчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті аналізується стан впровадження компетентнісного підходу до фахової підготовки студентів у сучасному педагогічному навчальному закладі. Обґрунтована необхідність вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів на основі раціонального поєднання традиційних та інноваційних форм організації навчального процесу, методів і засобів навчання.

Ключові слова: педагогічна компетентність, компетенції, компетентність, освітній стандарт, освітнє середовище, світогляд.

Постановка проблеми у загальному вигляді, зв'язок із науковими і практичними завданнями. Спрямованість системи освіти на пріоритети засвоєння лише системи знань, яка була традиційною й виправданою ще кілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у розв'язанні соціальних, виробничих та економічних завдань. Розв'язання цих завдань потребує істотного посилення самостійної та продуктивної діяльності майбутніх спеціалістів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання і розв'язувати проблеми, орієнтуватись у суспільному житті [1].

Наприкінці минулого століття розвинуті країни Європи, США, Канада, Нова Зеландія розпочали ґрунтовну дискусію навколо того, як озброїти людину необхідними знаннями та вміннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко розвивається. Як показує аналіз досвіду цих та інших країн, одним із шляхів оновлення змісту освіти і технологій навчання, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчально-пізнавальної діяльності на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження.

У зв'язку зі вступом України до співдружності європейських країн, які підписали Болонську угоду, актуальною стала проблема переходу на інші показники якості підготовки випускників навчальних закладів, серед яких провідне місце посідає компетентність [6]. Реформування освіти в Україні є складовою процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються протягом останніх двадцяти років у європейських країнах і пов'язані з визнанням значущості знань як рушія суспільного добробуту та прогресу. Ці зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, форм і методів навчання.

Наразі серед української педагогічної громадськості, на сторінках педагогічної преси, у нормативних документах, що регламентують розвиток освітніх процесів, все частіше ставиться питання про необхідність запровадження компетентнісного підходу до навчально-пізнавальної діяльності. Він породжує безліч дискусій як на міжнародному, так і на національному рівнях різних країн. Учені європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на їх трансформацію в компетентності, сприяє інтелектуальному і культурному розвитку особистості, формуванню в неї здібності швидко реагувати на запити часу. Новий компетентнісний підхід до змісту освіти, на думку вчених, полягає в уникненні «знань як соціокультурної форми» та заміні їх іншими культурними формами. Вони вважають, що необхідно відмовитись не від знань взагалі, а від знань «про всяк випадок», тобто перейти до розуміння того, що є «знання як такі» [5, с. 34].

Аналіз основних досліджень. Українські словники відносять термін «компетентний» до тієї особи, яка має достатні знання в якій-небудь галузі, з чим-небудь добре

обізнана, кваліфікована [9]. О.В.Овчарук компетентність визначає як здатність до виконання діяльності, що включає змістовний компонент (знання) і процесуальний (уміння та навички). На думку вченого, «...компетентна людина повинна не тільки розуміти сутність проблеми, але й уміти розв'язувати її практично, тобто володіти методом (знання + уміння) її розв'язання». Формулу компетентності можна виразити сумою мобільності знання, гнучкості методу і критичності мислення. Компетентність – це здатність (уміння) діяти на основі отриманих знань. Компетентність передбачає накопичення досвіду самостійної діяльності на основі універсальних знань [5, с. 34].

А дослідник І.Г.Єрмаков під компетентністю розглядає знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного життя як індивідуального проекту [2]. Соціально компетентна людина здатна: приймати свої рішення і прагнути до розуміння власних почуттів та вимог; блокувати особисту невпевненість; знати, як досягти мети найефективнішим способом; правильно розуміти бажання, очікування й вимоги інших людей; розуміти, як з урахуванням окремих обставин і часу поводитися, беручи до уваги інтереси інших людей; усвідомлювати, що соціальна компетентність не має нічого спільного з агресивністю і передбачає повагу до прав та обов'язків інших.

Педагогічна компетентність – це інтегрований результат діяльності педагогів, який ґрунтується на сумі отриманих у процесі освітньої діяльності знань, і виявляється у вміннях, що необхідні для сучасної педагогічної діяльності. Компетентності є тими індикаторами, які дають змогу визначити готовність випускника до життя, його подальший особистісний розвиток й активну участь в житті суспільства. Саме розвиток в особистості життєво важливих компетентностей може дати людині можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкозмінному ринку праці, подальшому здобутті освіти. В «Стратегії реформування освіти в Україні», розвиваючи поняття життєвої компетентності, наголошується, що її зміст визначає осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя [10].

Мета статті – проаналізувати стан впровадження компетентнісного підходу до фахової підготовки студентів у сучасному педагогічному навчальному закладі.

Рішення проблеми. Як інтегральний соціально-особистісно-поведінковий феномен, компетентність поєднує в собі мотиваційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти. На сучасному етапі компетентності пояснюють як інтелектуально і особистісно обумовлений життєвий досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, який ґрунтується на знаннях, уміннях, цінностях і нахилах, набутих в процесі навчання. Тому основним завданням вищих навчальних закладів сьогодні виступає формування і збагачення професійного досвіду фахівця. У педагогічних освітніх закладах – це досвід організації та управління пізнавальною діяльністю учнів.

Диференціація понять «компетенція» та «компетентність», на думку російських учених В.В.Краєвського та

А.В.Хуторського, дозволяє зробити висновок, що компетенція – це набір можливостей, здібностей, знань, умінь і навичок у певній галузі, а компетентність – рівень володіння цим потенціалом, характеристика самого суб'єкта, що показує рівень володіння компетенціями. Поняття компетенції вони трактують як загальну здібність людини, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, набутих у навчанні. Згідно з цим, учені вважають за потрібне ввести поняття «освітні компетенції» як складні узагальнені способи діяльності, якими оволодівають під час навчання, і компетентність як їх наявність, як результат набуття компетенцій. Науковці зазначають, що загальноосвітні компетенції відносяться не до всіх видів діяльності, в яких бере участь людина, а тільки до тих, що охоплюють основні освітні сфери і навчальні предмети [3].

Отже, можна вважати, що компетенція – загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Поняття компетентності не зводиться лише до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь та якостей особистості. Сучасні філософи торкаючись проблеми відбору базових компетенцій (вони ще називають їх універсальними) вважають, що ключова компетенція – це та, що найбільш універсальна для різних видів діяльності, її можна умовно назвати «здатністю до діяльності».

Формування педагогічних компетентностей неможливе, якщо впливати на особистість однобічно. Тому слід формувати певні групи компетенцій, які в сукупності дають змогу сказати про розвиток та еволюцію майбутнього фахівця. Серед основних груп компетенцій, яких потребує сучасне життя, є:

- ◇ соціальні, пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень, у функціонуванні і розвитку демократичних інститутів суспільства;
- ◇ полікультурні – стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їхньої мови, релігії, культури тощо;
- ◇ комунікативні – передбачають опанування важливим у роботі та суспільному житті усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами;
- ◇ інформаційні, зумовлені зростанням ролі інформації в сучасному суспільстві та передбачають оволодіння інформаційними технологіями, вміннями здобувати, осмислювати і використовувати різноманітну інформацію;
- ◇ саморозвитку та самоосвіти, пов'язані з потребою і готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті;
- ◇ компетенції, що реалізуються у прагненні та здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності.

Знаючи особливості кожної з груп компетенцій, можна акцентувати увагу на формуванні педагогічної компетентності вчителів окремих дисциплін. Автори російських освітніх стандартів, підкреслюють, що в комплексності освітніх компетенцій закладено додаткову можливість представлення освітніх стандартів у системному вигляді, що допускає визначення чітких критеріїв з метою перевірки успішності їх засвоєння учнями. Аналізуючи вимоги до рівня підготовки випускників, можна стверджувати, що освітні компетенції виступають інтегральними характеристиками якості підготовки випускників, які пов'язані з їх здатністю до цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо визначеного міждисциплінарного кола питань [3].

Критерії сформованості досліджуваної компетентності визначаються на основі двох параметрів: особистісного й діяльнісного, за якими формується оцінка педагогічної компетентності викладачів.

Кожен критерій розкриває система емпіричних показників:

✓ мотиваційно-цілепокладальний критерій – готовність та інтерес до методичної роботи, постановка й усвідомлення цілей методичної діяльності, наявність мотивів

досягнення мети й підвищення кваліфікації, пізнання, творчості;

✓ аксіологічний критерій – усвідомлення цінностей методичних знань, задоволення методичною діяльністю, визнання пріоритетності суб'єкт-суб'єктних стосунків у педагогічній діяльності;

✓ когнітивний критерій – наявність методичних знань, здатність застосовувати їх у нових умовах; уміння кваліфікувати й систематизувати методичні явища та виокремлювати методичні проблеми, аналізувати і розв'язувати їх; володіння активними методами виховної діяльності й практична участь в ній;

✓ операційний критерій – ефективність і продуктивність методичної діяльності; оволодіння методичними вміннями;

✓ аналітико-рефлексивний критерій – оволодіння аналітичними й оцінно-інформаційними вміннями; методична рефлексія, самокритичність, самооцінка;

✓ індивідуально-творчий критерій – гнучкість і варіативність методичного мислення, наявність творчих здібностей, зростання динаміки творчої активності в методичній діяльності, готовність до педагогічної творчості.

Згідно з цими критеріями виокремлюються й основні етапи формування педагогічної компетентності вчителів:

- діагностичний – виявлення початкового рівня сформованості компетентності;
- організаційно-діяльнісний – забезпечення високого рівня знань про особливості методичної діяльності педагогів за сучасних умов;
- оцінно-рефлексивний – об'єктивна оцінка рівня сформованості професійної компетентності викладача.

Компетентнісний підхід означає переорієнтацію з процесу на результат у діяльнісному вимірі. Результат розглядається з позицій потреби в суспільстві, забезпечення спроможності особистості самостійно діяти, вирішувати життєві та професійні ситуації. Поняття «компетентнісний підхід», вважає О.М.Пометун, включає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток основних і предметних компетентностей особистості. Результат такого процесу – формування загальної компетентності людини, яка виступає як сукупність основних компетентностей, інтегрована характеристика особистості. Вона формується у процесі навчання і містить знання, вміння, ставлення, досвід діяльності та поведінкові моделі особистості [7].

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості і може бути реалізований і перевірений тільки в процесі виконання конкретним студентом певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «всіх», у суб'єктивні надбання окремої особистості, які можна оцінити.

Трансформація змісту освіти, насамперед, визначається принципово іншим підходом до його відбору і структурування. Він має бути підпорядкований кінцевому результату освітнього процесу, а саме набуттю випускником компетентностей.

На думку О.М.Пометун, це потребує запровадження відповідної системи змін у зміст освіти, а саме:

- визначення переліку ключових компетенцій;
- визначення змісту (напрямів набуття) кожної з компетенцій;
- ідентифікації компетенцій з окремими освітніми галузями, а потім з окремими предметами (визначення переліку і змісту галузевих і предметних компетенцій);
- відбір змісту предмета, який може забезпечити формування всієї системи компетенцій;
- встановлення рівня та показників сформованості компетенцій на кожному етапі та році навчання;
- розробка системи контролю та корекції процесу формування компетентностей майбутніх фахівців [7].

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених вдосконаленню професійної підготовки особистості вчите-

ля взагалі та його експериментальної підготовки зокрема, компетентнісний підхід під час розгляду цього питання не був предметом спеціальних досліджень фахівців.

Однозначно не визначено саме поняття "професійна компетентність", його зміст, суть і структура; не розроблена система критеріїв ефективності процесу і досягнення професійної компетентності викладача.

Поняття "професійна компетентність" перетинається з психологічними, соціологічними, педагогічними поняттями і категоріями, які визначають можливості людини, що займається викладацькою діяльністю. А поняття "професійна компетентність педагога" виражає особисті можливості викладача, що дозволяють йому самостійно і достатньо ефективно вирішувати педагогічні задачі, сформульовані ним самим або адміністрацією освітньої установи. Для втілення цієї діяльності педагогу треба знати педагогічну теорію, вміти та бути готовим застосовувати її на практиці. Отже, педагогічна компетентність – це єдність теоретичної та практичної готовності викладача до втілення своєї професійної діяльності. У структурі зазначеного досвіду педагогічної діяльності вчителя можна виділити такі складові: цілепокладання, проєктування, планування, організація, управління, оцінювання (рефлексія). Кожна з них є системним елементом і вимагає створення спеціальних умов для свого формування і розвитку.

Недостатня розробка зазначених аспектів проблеми свідчить, що професійну компетентність майбутнього вчителя, який буде здійснювати освітню діяльність, потребують глибокого переосмислення, трансформації, переходу на інноваційні технології навчально-пізнавальної діяльності, які відповідають вимогам особистісно орієнтованого навчання.

Одним із напрямів досліджень всіх освітніх інституцій є підвищення педагогічної компетентності майбутніх учителів. Згідно з теорією компетентнісного підходу до освітньої діяльності, структурно-змістовна модель педагогічної компетентності вчителів будь-якого рівня охоплює три взаємопов'язані блоки: мотиваційний, практично-прикладний та оцінний [4].

Для формування педагогічної компетентності майбутніх учителів варто враховувати характерні особливості. Завдання, які потрібно ставити в процесі розв'язання проблеми формування фахової компетентності мають бути зорієнтованими на:

- збагачення новими знаннями культурного, загальнолюдського, наукового, екологічного характеру;
- врахування когнітивної структури особистості;
- формування вміння інтерпретувати фактичний матеріал у розуміння процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі;
- визначення оптимальності обраної лінії поведінки відповідно до колективу спілкування, певного виду діяльності [8, с. 36].

Основними способами оновлення підходів для підвищення компетентності майбутніх учителів є:

- вивчення кількісного та якісного складу їхнього фахового методичного об'єднання;
- діагностика професійних рис учителя, якісний аналіз поточних, кінцевих та перспективних напрямів роботи;
- порівняння ефективності різних форм методичної роботи, вибір найоптимальніших;

- системність у використанні різних форм та методів роботи;
- створення сприятливих умов для самоосвіти та професійного самовдосконалення вчителів у педагогічному колективі.

Приєднання України до Болонського процесу змінює підходи до формування змісту вищої освіти педагогічних працівників: пріоритетність інтегративного підходу посилює світоглядно-культурологічну підготовку фахівця. Ми вважаємо, що це спричиняє певну трансформацію змісту поняття «професійна компетентність учителя» і актуалізує проблему підготовки педагогів із належним рівнем професійної компетентності для роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. На нашу думку, удосконалюючи професійну майстерність майбутнього учителя, можна досягти позитивного результату в зміні ролі вчителя в процесі навчання, де головним аспектом стає не передача інформації, а вироблення механізмів її цільового пошуку, вміння трансформувати теоретичні відомості в розв'язанні практичних, нестандартних завдань, активно розв'язувати фахові проблеми та презентувати результати своєї діяльності.

Список використаних джерел:

1. Безверха В.С. Дидактична модель якості знань (умінь) як основа стандартизації їх контролю / В.С. Безверха // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Стандарти середньої освіти. Проблеми, пошуки, перспективи". – К. : ІЗМН, 1996. – С. 38–39.
2. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова. – К. : Богдана, 2005. – 520 с.
3. Краевский В.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В.В. Краевский, А.В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3–10.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В.Овчарука. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
5. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Директор школи. Україна. – 2005. – № 3. – С. 31–34.
6. Освіта в контексті стратегічних завдань розвитку України // Директор школи. Україна. – 2005. – № 5. – С. 3–7.
7. Пометун О.М. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О.М. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 9–1. – С. 60–65.
8. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І.В.Родигіна. – Х. : Основа, 2005. – 96 с.
9. Словник іншомовних слів / уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
10. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.

In the article the state of introduction of competence approach to professional preparation of students in modern pedagogical educational establishment is analysed. It is proved necessity of perfection of the system of professional preparation of future teachers on the basis of rational combination of traditional and innovative forms of organization of educational process, methods and facilities of teaching.

Key words: pedagogical competence, competence, competency, educational standard, educational environment, outlook.

Отримано: 14.05.2012